

บทที่ 2

การพิจารณาคดีโดยระบบองค์คณะ

การพิจารณาคดีอาญาเป็นกระบวนการบังคับใช้กฎหมายอาญาของศาลเพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่กันอย่างสงบสุข เพราะกฎหมายอาญาเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม เป็นกฎหมายที่บัญญัติว่าการกระทำหรือไม่กระทำอย่างไร เป็นความผิดและกำหนดโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดไว้¹

2.1 ข้อพิจารณาเรื่องการพิจารณาคดีอาญาโดยระบบองค์คณะ

การพิจารณาคดีอาญาคือการตรวจสอบความจริงของเรื่องที่กำลังกล่าวหา เพื่อจักได้ชี้ขาดเรื่องที่กำลังกล่าวหา ซึ่งการชี้ขาดคดีอาญาต้องอาศัยความจริง และความจริงที่จะนำมาชี้ขาดคดีอาญาได้นั้นจะต้องเป็นความจริงที่ได้มาโดยชอบด้วยกระบวนการความ และจะต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องที่กำลังกล่าวหา นั้นเท่านั้น² ทั้งนี้ กระบวนการวิธีพิจารณาคดีอาญาที่ดีจะต้องมีประสิทธิภาพในการพิสูจน์และค้นหาความจริงที่เกิดขึ้น ซึ่งในการนี้ การพิจารณาคดีโดยองค์คณะผู้พิพากษาก็มีส่วนสำคัญที่จะทำให้การพิจารณาคดีอาญานั้นมีประสิทธิภาพ

2.1.1 วิวัฒนาการของการพิจารณาคดีอาญา

ศาลนับเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในการค้นหาความจริงในคดีอาญา เนื่องจากศาลจะเป็นผู้พิจารณาพยานหลักฐานในคดีเพื่อให้ได้ข้อยุติในคดีที่สมเหตุผล และพิจารณาชี้ขาดข้อเท็จจริงเพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ทุกฝ่าย ซึ่งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันการพิจารณาคดีอาญาในศาลก็มีวิวัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและความคิดของผู้คนในแต่ละยุคสมัย กล่าวคือ เดิมทีนั้นผู้นำชุมชนจะเป็นผู้ทำหน้าที่พิจารณาตัดสินข้อพิพาททั้งหลาย แต่ต่อมาเมื่อชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้น จึงมีการจัดตั้งรัฐและให้ผู้ปกครองรัฐเป็นผู้ใช้อำนาจปกครองและรักษาความสงบเรียบร้อยในรัฐซึ่งรวมทั้งอำนาจในการชี้ขาดตัดสินข้อพิพาทด้วย

ในสมัยกรีกได้มีการจัดตั้งองค์กรในรูปแบบของศาลขึ้นมา โดยมีคณะผู้พิพากษา

¹ เกียรติจิตร วัจนะสวัสดิ์. (2536). *คำอธิบายกฎหมายอาญาภาค 1*. หน้า 1.

² คณิต ฌ นคร ก (2555). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา*. หน้า 46.

ทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีนั้น โดยระบบศาลของนครรัฐเอเธนส์ที่เรียกว่า ศาลเฮเลีย (Heliaca) มีคณะผู้พิพากษาทำหน้าที่เป็นทั้งศาลพิจารณาคดีเบื้องต้นและศาลพิจารณาคดีสูงสุด³ โดยอำนาจ ตุลาการนี้จะอยู่ภายใต้อำนาจเดียวกันกับอำนาจบริหารและอำนาจทางการเมืองและภายใต้บุคคลผู้ใช้อำนาจเดียวกัน การพิจารณาคดีอาญาจะใช้ระบบองค์คณะแบบคณะลูกขุน โดยคำพิพากษาถือว่าเป็นอันสิ้นสุดและไม่ผูกพันกับคดีอื่นๆ ส่วนสมัยโรมันการพิจารณาคดีจะทำโดยผู้พิพากษาซึ่งไม่รู้กฎหมาย และต่อมาในสมัยกลาง ช่วงต้นๆ ศาสนจักรมีอิทธิพลค่อนข้างมาก โดยศาสนจักรพยายามเผยแพร่ทฤษฎีว่า ศาสนจักรเป็นผู้ได้รับมอบสืบทอดอำนาจจากพระเจ้าและอยู่เหนือรัฐ เป็นหน้าที่ของรัฐฝ่ายอาณาจักรที่จะบังคับให้คนทำความดีตามคำสอนหรือคำแนะนำของศาสนจักรดังนั้น รัฐจึงต้องอยู่ใต้อำนาจบังคับบัญชาของศาสนจักร ในการปกครองอาณาจักรต้องได้รับความชอบธรรมจากพระเจ้าผ่านทางศาสนจักร ซึ่งประเทศอังกฤษในช่วงยุคนี้พระมหากษัตริย์จะทำหน้าที่ผู้พิพากษาคัดสินคดีเอง เรียกว่า ศาลกษัตริย์หรือศาลหลวง คดีอาญาอุกฉกรรจ์ที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยถือเป็นความผิดอาญาต่อแผ่นดิน และคดีดังกล่าวเกือบทั้งหมดต้องพิจารณาในศาลกษัตริย์ การฟ้องร้องถือว่ากระทำในนามของกษัตริย์ คดีเหล่านี้มีโทษสถานเดียวคือ ประหารชีวิต ส่วนความผิดอาญาที่รุนแรงน้อยกว่านี้จะพิจารณาในศาลท้องถิ่น แต่เปลี่ยนจากการให้จำเลยชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายมาเป็นการปรับเจ้าหลวงแทน⁴

ทั้งนี้ การพิจารณาคดีอาญาในอดีตนั้น ถือว่ามนุษย์มีสภาพความเป็นมนุษย์ไม่เท่าเทียมกันเพราะการมีระบบทาส มนุษย์ในสังคมมนุษย์จึงมีทั้งที่เป็นผู้ทรงสิทธิและมนุษย์ที่ไม่ทรงสิทธิใดๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มีทั้งมนุษย์ที่เป็น “ประธานของสิทธิ” และมนุษย์ที่เป็น “กรรมของสิทธิ”⁵ ดังนั้น การยอมรับถึงสิทธิต่างๆ ของผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาจึงไม่มี หรือหากจะมีการยอมรับก็จะน้อยมาก ในการพิจารณาคดีอาญา รัฐจึงสามารถกระทำการใดๆ ต่อเนื้อตัวร่างกายของผู้ถูกกล่าวหาได้โดยปราศจากข้อจำกัด มีการทรมานผู้ถูกกล่าวหาเพื่อรับสารภาพ แต่ต่อมาเมื่อมีการคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนมากขึ้นจึงมีการปรับเปลี่ยนแนวความคิดและยกสถานะของผู้ถูกกล่าวหาขึ้นเป็นประธานของสิทธิ คือ มีสิทธิที่จะต่อสู้คดีอย่างเต็มที่และไม่ต้องถูกทรมานเพื่อรับสารภาพอีกต่อไป

³ กัชร กำประเสริฐ และสุเมธ จานประดับ. (2544). *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยและระบบกฎหมายหลัก*. หน้า 116

⁴ สุนัย มโนมัยอุดม ก (2545). *ระบบกฎหมายอังกฤษ*. หน้า 41.

⁵ คณิต ณ นคร ข (2551). “ฐานะของผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญา.” *บทบัณฑิตย์*, 42(2). หน้า 11.

2.1.2 ระบบองค์คณะผู้พิพากษา

การพิจารณาพิพากษาคดีอาญานั้นนับเป็นกระบวนการที่มีผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคลเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการรับฟังและชี้แจงนำนักพยานหลักฐานเพื่อพิพากษาคดี เนื่องจากกระบวนการดังกล่าวเป็นขั้นตอนสุดท้ายในการวินิจฉัยว่าจำเลยกระทำความผิดจริงหรือไม่ ซึ่งการพิจารณาคดีโดยระบบองค์คณะผู้พิพากษาก็เป็นมาตรการหนึ่งที่จะช่วยทำให้กระบวนการดังกล่าวดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถคุ้มครองสิทธิของผู้เกี่ยวข้องในคดีได้

2.1.2.1 ความหมายขององค์คณะผู้พิพากษา

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 ได้กล่าวถึงองค์คณะผู้พิพากษาโดยรับรองสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีครบองค์คณะไว้ในมาตรา 40(2) ดังนี้

มาตรา 40 “บุคคลย่อมมีสิทธิในกระบวนการยุติธรรมดังต่อไปนี้...

2) สิทธิพื้นฐานในกระบวนการพิจารณา ซึ่งอย่างน้อยต้องมีหลักประกันขั้นพื้นฐานเรื่อง... การได้รับการพิจารณาโดยผู้พิพากษาหรือตุลาการที่นั่งพิจารณาคดีครบองค์คณะ...”

และก่อนหน้านี้นี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ก็ได้กล่าวถึงสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีครบองค์คณะไว้ว่า “การนั่งพิจารณาคดีของศาลต้องมีผู้พิพากษาหรือตุลาการครบองค์คณะ และผู้พิพากษาหรือตุลาการซึ่งมิได้นั่งพิจารณาคดีใด จะทำคำพิพากษาหรือคำวินิจฉัยคดีนั้นมิได้ เว้นแต่มีเหตุสุดวิสัยหรือมีเหตุจำเป็นอันอันมิอาจก้าวล่วงได้ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ”⁶

ดังนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ พระธรรมนูญศาลยุติธรรมจึงกำหนดจำนวนผู้พิพากษาที่จะเป็นองค์คณะพิจารณาคดีทั้งคดีแพ่งและคดีอาญาไว้ แต่อย่างไรก็ตาม พระธรรมนูญศาลยุติธรรมก็ได้ให้ความหมายขององค์คณะผู้พิพากษาไว้ และเมื่อพิจารณาจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก็มิได้นิยามความหมายของคำว่า “องค์คณะ” ไว้เช่นกัน คงมีแต่นิยามความหมายของ “ศาล” ในมาตรา 2(1) ว่า

“ศาล” หมายความว่า ศาลยุติธรรมหรือผู้พิพากษาซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญา

หรือถ้าหากพิจารณาจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ก็ก็จะเห็นได้ว่าประมวลกฎหมายดังกล่าวมิได้ให้ความหมายของคำว่า “องค์คณะ” คงมีแต่เพียงความหมายของ “ศาล” ในมาตรา 1(1) ว่า

⁶ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540.

“ศาล” หมายความว่า “ศาลยุติธรรมหรือผู้พิพากษาที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีนักนิติศาสตร์หลายท่านได้อธิบายความหมายของ “องค์คณะผู้พิพากษา” ไว้ ดังนี้

1) อาจารย์เสนอ บุญเกียรติ อธิบายว่า “องค์คณะผู้พิพากษา” หมายถึง จำนวนผู้พิพากษาที่จะต้องร่วมกันพิจารณาหรือพิพากษาคดีใดคดีหนึ่งให้เป็นการชอบด้วยกฎหมาย⁷

2) อาจารย์พิพัฒน์ จักรางกูร อธิบายว่า “องค์คณะผู้พิพากษา” หมายถึง จำนวนผู้พิพากษาที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับการพิจารณาพิพากษาคดี⁸

3) อาจารย์พลประสิทธิ์ ฤทธิรักษา อธิบายว่า “องค์คณะผู้พิพากษา” หมายถึง จำนวนผู้พิพากษาที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับพิจารณาพิพากษาคดี ซึ่งองค์คณะตามบทบัญญัตินี้อาจเป็นหนึ่งคน เช่น ศาลแขวง อาจมีสองคน เช่น ศาลจังหวัด เป็นต้น⁹

4) อาจารย์ไพโรจน์ วายุภาพ อธิบายว่า “องค์คณะผู้พิพากษา” หมายถึง จำนวนผู้พิพากษาที่จำเป็นต้องใช้ในการพิจารณาพิพากษาคดีที่อยู่ในเขตอำนาจของศาลนั้น¹⁰

5) อาจารย์ชุมพล จันทราทิพย์ และอาจารย์สมลักษณ์ จัดกระบวนพล อธิบายว่า “องค์คณะผู้พิพากษา” หมายถึง จำนวนผู้พิพากษาที่จำเป็นต้องใช้ในการพิจารณาพิพากษาคดีที่อยู่ในอำนาจของศาลนั้นๆ¹¹

6) อาจารย์คณิต ณ นคร อธิบายว่า “องค์คณะผู้พิพากษา” หมายถึง จำนวนผู้พิพากษาที่ต้องใช้ในการประกอบขึ้นเป็นศาลที่จะมีอำนาจพิจารณาพิพากษา

และ “องค์คณะผู้พิพากษา” อาจประกอบด้วยผู้พิพากษาคนเดียวหรือประกอบด้วยผู้พิพากษาหลายคนก็ได้¹²

จากคำอธิบายของนักนิติศาสตร์หลายๆ ท่าน พอสรุปความหมายขององค์คณะผู้พิพากษาได้ว่า “องค์คณะผู้พิพากษา” หมายถึง จำนวนของผู้พิพากษาที่กฎหมายกำหนดไว้

⁷ เสนอ บุญเกียรติ. (2512). *คำสอนชั้นปริญญาตรี วิชาพระธรรมนูญศาลยุติธรรม*. หน้า 158.

⁸ พิพัฒน์ จักรางกูร. (2532). *คำบรรยายพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวง พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน*. หน้า 56.

⁹ พลประสิทธิ์ ฤทธิรักษา. (2539). *คำอธิบายพระธรรมนูญศาลยุติธรรม*. หน้า 122.

¹⁰ ไพโรจน์ วายุภาพ ก (2543). *คู่มือปฏิบัติพระธรรมนูญศาลยุติธรรม (ฉบับใหม่ พ.ศ.2543)*. หน้า 184.

¹¹ ชุมพล จันทราทิพย์ และสมลักษณ์ จัดกระบวนพล. (2548). *พระธรรมนูญศาลยุติธรรม*. หน้า 55.

¹² คณิต ณ นคร ก (2552). *กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งภาคการดำเนินคดี*. หน้า 59.

เพื่อให้มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีโดยชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งองค์คณะผู้พิพากษานี้อาจมีคนเดียวหรือหลายคนก็ได้

2.1.2.2 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่าง “ศาล” กับ “องค์คณะผู้พิพากษา”

หากพิจารณาความหมายของ “ศาล” ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เปรียบเทียบกับความหมายของ “องค์คณะผู้พิพากษา” ตามคำอธิบายของนักนิติศาสตร์ทั้งหลายดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว ผู้เขียนเห็นว่า ในคดีอาญา “ศาล” และ “องค์คณะผู้พิพากษา” นั้นมีความหมายแตกต่างกัน กล่าวคือ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา “ศาล” หมายรวมถึง “ศาลยุติธรรมหรือผู้พิพากษาซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญา” ดังนั้น ความหมายของศาลจึงแยกพิจารณาได้เป็น ศาลยุติธรรมซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญา และผู้พิพากษาซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญา

“ศาลยุติธรรมซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญา” นั้น หากพิจารณาแต่เพียงบริบทของคำว่า “ศาลยุติธรรม” ย่อมหมายถึง สถาบันที่ใช้อำนาจตุลาการอันเป็นหนึ่งในอำนาจอธิปไตยนั่นเอง

ศาลยุติธรรมซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญา มี 3 ชั้น คือ ศาลยุติธรรมชั้นต้น ศาลยุติธรรมชั้นกลาง และศาลยุติธรรมชั้นสูงสุด¹³ แต่ในที่นี้จะขอกล่าวถึงเพียงศาลยุติธรรมชั้นต้นเท่านั้น

ศาลยุติธรรมชั้นต้นซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญาที่สำคัญ ได้แก่ ศาลอาญา ศาลอาญากรุงเทพใต้ ศาลอาญาธนบุรี ศาลจังหวัด ศาลแขวง และศาลเยาวชนและครอบครัว นอกจากนี้ ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลาง ก็มีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญาคด้วย¹⁴

ทั้งนี้ นอกจากศาลอาญา ศาลอาญากรุงเทพใต้ และศาลอาญาธนบุรีแล้ว ศาลยุติธรรมซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญาอื่นๆ ไม่มีการแบ่งผู้พิพากษาออกเป็นผู้พิพากษาซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญาและผู้พิพากษาซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีแพ่ง ดังนั้น ผู้พิพากษาคคนใดจะเป็นผู้พิพากษาคดีอาญาหรือผู้พิพากษาคดีแพ่งจึงขึ้นอยู่กับคดีที่ผู้พิพากษาคคนนั้นทำการในขณะใดขณะหนึ่งในศาลนั้น

สำหรับ “ผู้พิพากษาซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญา” นั้น หากพิจารณาเฉพาะบริบทของ “ผู้พิพากษา” แล้ว ย่อมหมายถึง บุคคลผู้มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายในอันที่จะพิจารณาพิพากษาคดีที่ปวงในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ ส่วนอำนาจทำการอันเกี่ยวกับ

¹³ คณิต ฌ นคร ก เล่มเดิม. หน้า 83.

¹⁴ แหล่งเดิม.

คดีอาญาของผู้พิพากษานั้น พระธรรมมัญญูศาลยุติธรรม มาตรา 24 บัญญัติว่า “ให้ผู้พิพากษาคนหนึ่งมีอำนาจดังต่อไปนี้

- (1) ออกหมายเรียก หมายอาญา หรือหมายสั่งให้ส่งคนมาจากหรือไปยังจังหวัดอื่น
- (2) ออกคำสั่งใดๆ ซึ่งมีใช่เป็นไปในทางวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทแห่งคดี”

และมาตรา 25 บัญญัติว่า “ในศาลชั้นต้น ผู้พิพากษาคณะเดียวเป็นองค์คณะมีอำนาจเกี่ยวแก่คดีซึ่งอยู่ในอำนาจของศาลนั้น ดังต่อไปนี้

- (1) ไต่สวนและวินิจฉัยชี้ขาดคำร้องหรือคำขอที่ยื่นต่อศาลในคดีทั้งปวง
- (2) ไต่สวนและมีคำสั่งเกี่ยวกับวิธีการเพื่อความปลอดภัย
- (3) ไต่สวนมูลฟ้องและมีคำสั่งในคดีอาญา
- (4) พิจารณาพิพากษาคดีแพ่ง ซึ่งราคาทรัพย์สินที่พิพาทหรือจำนวนเงินที่ฟ้องไม่เกินสามแสนบาท...

(5) พิจารณาพิพากษาคดีอาญา ซึ่งกฎหมายกำหนดอัตราโทษอย่างสูงไว้ให้จำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ แต่จะลงโทษจำคุกเกินหกเดือน หรือปรับเกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ซึ่งโทษจำคุกหรือปรับอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่างเกินอัตราที่กล่าวแล้วไม่ได้

จากบทบัญญัติทั้งสองมาตราดังกล่าวข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า อำนาจในการออกหมายเรียก หมายอาญา หรือหมายสั่งให้ส่งคนมาจากหรือ ไปยังจังหวัดอื่น และอำนาจออกคำสั่งใดๆ ซึ่งมีใช่เป็นไปในทางวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทแห่งคดี ตลอดจนอำนาจต่างๆ ตามมาตรา 25 (1) (2) (3) และ (5) นี้เอง ที่เรียกว่าเป็น อำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญาของผู้พิพากษา

ส่วนความหมายของ “องค์คณะผู้พิพากษา” ตามที่ได้ศึกษามาแล้วนั้น หมายถึง “จำนวนของผู้พิพากษาที่กฎหมายกำหนดไว้เพื่อให้มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีโดยชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งองค์คณะผู้พิพากษานี้อาจมีคนเดียวหรือหลายคนก็ได้”

ในการพิจารณาพิพากษาคดีอาญา หากเป็นศาลอาญา ศาลอาญากรุงเทพใต้ หรือศาลอาญาธนบุรี ผู้พิพากษาในศาลดังกล่าว ย่อมเป็นผู้พิพากษาซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญา แต่หากเป็นในศาลยุติธรรมอื่นๆ ซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญาผู้พิพากษาที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีอาญา จึงจะเป็นผู้พิพากษาซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญา แต่ไม่ว่าจะเป็นในศาลใดก็ตาม ในการพิจารณาพิพากษาคดีอาญาคดีหนึ่งๆ หากจำนวนผู้พิพากษาซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญามีไม่ครบจำนวนตามที่กฎหมายกำหนดไว้ การพิจารณาพิพากษาคดีอาญานั้นๆ ย่อมไม่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งจำนวนผู้พิพากษาซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญาที่ทำหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาคดีอาญาตามที่กฎหมายกำหนดนี้เอง

ที่เรียกรวมๆ ว่า “องค์กรคณะผู้พิพากษา” จึงอาจกล่าวได้ว่า “องค์กรคณะผู้พิพากษาในคดีอาญา” ก็คือจำนวนของผู้พิพากษาซึ่งมีอำนาจทำการอันเกี่ยวกับคดีอาญาที่กฎหมายกำหนดไว้ เพื่อให้มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาได้โดยชอบด้วยกฎหมายนั่นเอง

ดังนั้น จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า “ศาล” และ “องค์กรคณะผู้พิพากษา” มีความหมายแตกต่างกัน กล่าวคือ “ศาล” อาจหมายถึงสถาบันที่มีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีหรืออาจหมายถึงผู้พิพากษาซึ่งมีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีก็ได้ ส่วน “องค์กรคณะผู้พิพากษา” นั้น หมายถึง “จำนวนผู้พิพากษา” ที่กฎหมายกำหนดให้มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีได้โดยชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งมีได้เกี่ยวกับสถาบันหรือตัวบุคคลแต่อย่างใด

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับการพิจารณาคดีโดยระบบองค์กรคณะ

ในส่วนนี้จะศึกษาแนวความคิดที่เกี่ยวกับการพิจารณาคดีโดยระบบองค์กรคณะเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงหลักการและเหตุผลของการพิจารณาคดีโดยระบบองค์กรคณะ โดยแนวความคิดที่เกี่ยวกับการพิจารณาคดีโดยระบบองค์กรคณะที่สำคัญๆ มีดังนี้

2.2.1 การตรวจสอบถ่วงดุลในการพิจารณาคดี

ศาลเป็นองค์กรหนึ่งในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาซึ่งใช้อำนาจตุลาการทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี โดยการใช้ปฏิบัติหน้าที่ของศาลต้องเป็นไปตามหลักความชอบด้วยกฎหมายของฝ่ายตุลาการหรือหลักความผูกพันต่อกฎหมายของฝ่ายตุลาการ กล่าวคือ การใช้กฎหมายของฝ่ายตุลาการจะต้องผูกพันต่อบทบัญญัติของกฎหมายที่ออกโดยองค์กรนิติบัญญัติอันเป็นองค์กรที่มีพื้นฐานมาจากตัวแทนของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบัญญัติของกฎหมายที่เป็นการกระทบต่อสิทธิหรือจำกัดสิทธิของประชาชนนั้นจะกระทำได้เฉพาะภายใต้เงื่อนไขของรัฐธรรมนุญโดยผ่านความเห็นชอบจากตัวแทนของประชาชนเสียก่อน และ การใช้กฎหมายต้องเป็นไปตามหลักความเสมอภาคของการใช้กฎหมายอย่างเท่าเทียมกันในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งมี 3 รูปแบบ คือ¹⁵

- 1) ฝ่ายตุลาการจะต้องไม่พิจารณาพิพากษาเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้แตกต่างไปจากบทบัญญัติของกฎหมาย
- 2) ฝ่ายตุลาการมีความผูกพันที่จะต้องใช้อุบายอย่างเท่าเทียมกัน
- 3) ฝ่ายตุลาการมีความผูกพันที่จะต้องใช้ดุลพินิจโดยปราศจากข้อบกพร่อง

¹⁵ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล และคณะ เล่มเดิม. หน้า 85-86.

ทั้งนี้ การปฏิบัติหน้าที่ของศาลในการพิจารณาคดีอาญา จะต้องเป็นไปเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา 2 ประการด้วย คือ¹⁶

- 1) การหาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ และ
- 2) การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลหรือผู้ต้องหาในคดี เพื่อมิให้สิทธิของบุคคลถูกล่วงละเมิดจากการใช้อำนาจตามกฎหมาย

และการที่จะให้ศาลปฏิบัติหน้าที่ตามวัตถุประสงค์ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีการตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจของศาล เนื่องจากการให้หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนไปโดยไม่มีการตรวจสอบถ่วงดุลย่อมเป็นสาเหตุหนึ่งของปัญหาการใช้อำนาจโดยมิชอบ¹⁷ โดยการตรวจสอบถ่วงดุลนี้แบ่งออกเป็น

- 1) การตรวจสอบถ่วงดุลภายในองค์กร

เป็นการตรวจสอบการใช้อำนาจหน้าที่โดยลำดับการบังคับบัญชาของแต่ละองค์กร โดยการบังคับบัญชาเป็นการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ภายในองค์กรนั้นในรูปของการบังคับบัญชาตามลำดับชั้น โดยผู้บังคับบัญชาจะใช้อำนาจของตนในการตรวจสอบการกระทำของผู้ใต้บังคับบัญชา เมื่อเกิดกรณีที่การกระทำของผู้ใต้บังคับบัญชาไม่ชอบด้วยกฎหมายหรือไม่เหมาะสม ผู้บังคับบัญชาสามารถสั่งให้ผู้ใต้บังคับบัญชาดำเนินการได้ รวมทั้งยังมีอำนาจเพิกถอนแก้ไขเปลี่ยนแปลง หรือใช้อำนาจแทนผู้ใต้บังคับบัญชาได้¹⁸

- 2) การตรวจสอบถ่วงดุลภายนอกองค์กร

หมายถึง กระบวนการตรวจสอบที่ดำเนินการโดยองค์กรหนึ่ง เพื่อตรวจสอบการดำเนินการหรือการใช้อำนาจของอีกองค์กรหนึ่ง และในกรณีที่องค์กรที่มีอำนาจหน้าที่ในการตรวจสอบนั้นมีอำนาจในการยับยั้งการใช้อำนาจขององค์กรที่ถูกตรวจสอบด้วยแล้ว การตรวจสอบดังกล่าวก็ถือเป็นการถ่วงดุลการใช้อำนาจด้วย¹⁹

สำหรับการตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจของศาลในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยหลักแล้วจะเป็นการตรวจสอบภายในองค์กรตุลาการเอง ซึ่งหลักการตรวจสอบหลักที่สำคัญหลักการหนึ่งก็คือ การพิจารณาคดีโดยระบบองค์คณะ

¹⁶ แหล่งเดิม. หน้า 16.

¹⁷ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2545). *ยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญา* ไทย. หน้า 83.

¹⁸ ไพรัช โดสวัสถ์. (2547). *การตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายของการปฏิบัติทางปกครอง*. หน้า 13-15.

¹⁹ วีรวัฒน์ เอื้อพอด. (2551). *มาตรการตรวจสอบและถ่วงดุลการใช้อำนาจรัฐ : ศึกษากรณีการชั้นสูตรพลีกศตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 150 วรรคสาม*. หน้า 9.

การพิจารณาคดีโดยระบบของคณะมีการกำหนดไว้ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 ซึ่งการที่กฎหมายกำหนดหลักเกณฑ์เรื่ององค์คณะผู้พิพากษา ก็เพื่อเป็นการตรวจสอบภายในตนเองเพื่อมิให้เกิดความผิดพลาดในการรับฟังพยานหลักฐานต่างๆ กล่าวคือ ในการวินิจฉัยชี้ขาดคดี ผู้พิพากษาที่เป็นองค์คณะจะต้องร่วมประชุมปรึกษากันทั้งในปัญหาข้อเท็จจริงและข้อกฎหมาย อันเกี่ยวกับคดีภายใต้พื้นฐานของ “หลักไม่มีส่วนได้เสีย” ซึ่งหมายความว่า ผู้พิพากษาต้องเป็นกลาง ไม่มีส่วนได้เสียในคดีไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อม และผู้พิพากษาที่เป็นองค์คณะต่างมีความเท่าเทียมกันในการวินิจฉัยชี้ขาดคดี ทั้งนี้ ประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการ ข้อ 11 ได้กำหนดเกี่ยวกับการปรึกษาคดีไว้ว่า “ในการพิจารณาคดี ผู้พิพากษาเจ้าของสำนวนจักต้องตระเตรียมคดีนั้นล่วงหน้าอย่างถี่ถ้วน และจักต้องชี้แจงข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายต่อองค์คณะอย่างถูกต้องครบถ้วน

ผู้พิพากษาที่เป็นองค์คณะจักต้องร่วมพิจารณา ให้ข้อคิดเห็นและเหตุผลประกอบเสมือนหนึ่งตนเป็นเจ้าของสำนวนคดีเรื่องนั้นเอง ผู้พิพากษาที่ร่วมกันพิจารณาคดีพึงเคารพในความคิดเห็นและเหตุผลของกันและกัน ทั้งนี้เพื่อให้ได้คำวินิจฉัยชี้ขาดที่ถูกต้องและเที่ยงธรรม”

ดังนั้น ในการพิจารณาคดีโดยระบบของคณะ ผู้พิพากษาที่เป็นองค์คณะจะต้องร่วมกันประชุมปรึกษาปัญหาข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคดี ซึ่งสิ่งนี้เองที่จะเป็นหลักประกันและสร้างความเชื่อมั่นแก่คู่ความและประชาชนทั่วไปได้ว่าคดีนั้นได้รับการพิจารณาและวินิจฉัยอย่างรอบคอบจากองค์คณะผู้พิพากษาที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาแล้ว อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติก็ยังคงถือว่าผู้พิพากษาเจ้าของสำนวนเป็นผู้มีความรับผิดชอบในคดีมากกว่าผู้พิพากษาอื่นที่เป็นองค์คณะอยู่

และเพื่อให้การตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจของศาลในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยระบบของคณะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 มาตรา 236 จึงบัญญัติว่า “ผู้พิพากษาหรือตุลาการที่ไม่นั่งพิจารณาคดีใด จะทำคำพิพากษาหรือคำวินิจฉัยคดีนั้นมิได้ เว้นแต่มีเหตุสุดวิสัยหรือมีเหตุจำเป็นอันอันมิอาจก้าวล่วงได้ ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” และแม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 ซึ่งใช้อยู่ในปัจจุบันจะมีได้บัญญัติรับรองไว้เช่นนั้นแต่ก็ได้รับรองเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานไว้ในมาตรา 40(2) ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิในกระบวนการยุติธรรมดังต่อไปนี้...สิทธิพื้นฐานในกระบวนการพิจารณา ซึ่งอย่างน้อยต้องมีหลักประกันขั้นพื้นฐานเรื่อง...การได้รับการพิจารณาโดยผู้พิพากษาหรือตุลาการที่นั่งพิจารณาคดีครบองค์คณะ...” ดังนั้น ผู้พิพากษาหรือตุลาการซึ่งมิได้นั่งพิจารณาคดีใดก็จะทำคำพิพากษาหรือวินิจฉัยชี้ขาดคดีนั้นไม่ได้ เว้นแต่มีเหตุสุดวิสัยหรือเหตุจำเป็นอันอันมิอาจก้าวล่วงได้

อาจกล่าวได้ว่า การที่องค์คณะผู้พิพากษาทำหน้าที่พิจารณาและพิพากษาคดีร่วมกันถือ

ได้เป็นส่วนสำคัญในการตรวจสอบและถ่วงดุลซึ่งกันและกันในด้านต่างๆ ดังนี้²⁰

1) ตรวจสอบและถ่วงดุลการให้เหตุผลในข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายให้คดีดำเนินไปด้วยความยุติธรรม

2) ตรวจสอบและถ่วงดุลในเรื่องการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและถูกต้องตามนิติประเพณี

3) ตรวจสอบและถ่วงดุลในเรื่องการวางตนเป็นกลาง ปราศจากอคติ และการสำรวมตนระหว่างการนั่งพิจารณาคดี

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าองค์คณะผู้พิพากษานั้นมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการพิจารณาพิพากษาคดีอาญา ด้วยเหตุนี้ การที่ให้มีการพิจารณาคดีโดยองค์คณะผู้พิพากษาจึงไม่ใช่เพราะเหตุสงสัยในความรู้ความสามารถของผู้พิพากษา แต่เป็นการกำหนดขึ้นมาเพื่อป้องกันความผิดพลาดที่อาจเกิดจากการนั่งพิจารณาของผู้พิพากษานายเดียว²¹ จึงถือได้ว่าระบบของคณะเป็นระบบที่เพิ่มประสิทธิภาพในการพิจารณาพิพากษาคดี และขณะเดียวกันยังเป็นหลักประกันความเป็นกลางให้แก่คู่ความอีกด้วย

2.2.2 เขตอำนาจศาลในทางคดี

ในการศึกษาเรื่องเขตอำนาจศาลในทางคดีกับการพิจารณาคดีโดยระบบของคณะนั้น จำเป็นต้องทำความเข้าใจความแตกต่างระหว่าง “เขตศาล” กับ “เขตอำนาจศาล” เสียก่อน ดังนี้

“เขตศาล” (Venue) หมายถึง การกำหนดสถานที่อันพึงฟ้องคดีได้ ซึ่งเป็นการกำหนดสถานที่หรือศาลที่จะพิจารณาพิพากษาข้อพิพาทของปัจเจกชน ซึ่งสะดวกสำหรับโจทก์ที่จะเสนอคำฟ้องและดำเนินคดีของตน และป้องกันจำเลยจากความเสี่ยงที่โจทก์อาจเลือกเสนอคำฟ้องต่อศาลที่ไม่สะดวกในการต่อสู้คดีของจำเลย หรือสร้างความไม่เป็นธรรมแก่จำเลยได้ และเป็นอาณาเขตตามภูมิศาสตร์ ซึ่งแต่ละศาลจะมีอาณาเขตการใช้อำนาจของตนว่ามีเขตเพียงใด เช่น ศาลฎีกามีเขตศาลทั่วราชอาณาจักร คือ ใช้อำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่ฎีกาขึ้นมาจากทุกศาล เป็นต้น

ปกติเขตศาลชั้นต้นแต่ละศาลจะถูกกำหนดโดยถือเอาเขตในทางปกครองเป็นหลัก เช่น อาจกำหนดให้ศาลแขวงมีเขตอำนาจตลอดอำเภอหนึ่งหรือสองอำเภอหรือทั้งจังหวัดก็ได้ เมื่อได้กำหนดเขตศาลนั้นว่ามีความกว้างยาวเท่าใดแล้ว ศาลนั้นจะมีอำนาจครอบคลุมพื้นที่ตามที่กำหนดไว้ สำหรับศาลจังหวัดนั้นปกติจะมีเขตตลอดพื้นที่การปกครองของจังหวัดนั้นๆ และแต่ละจังหวัด

²⁰ วิรัตน์ สีดาคุณ. (2551). บทบาทของผู้พิพากษาหัวหน้าศาลกับการนั่งพิจารณาคดีครบองค์คณะ และต่อเนื่อง. หน้า 36.

²¹ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล และคณะ. เล่มเดิม. หน้า 97.

มักจะมีศาลจังหวัด 1 แห่ง เว้นแต่บางจังหวัดอาจจะมีศาลจังหวัด 2 ศาลก็ได้²²

ดังนั้น “เขตศาล” จึงหมายถึง เขตอำนาจของศาลตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ว่าศาลนั้นมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีภายในอาณาเขตใด

ส่วน “เขตอำนาจศาล” (Jurisdiction) นั้น สามารถแยกพิจารณาได้เป็น 3 ลักษณะ ดังนี้²³

1) เขตอำนาจศาลเหนือดินแดนหรือเหนือคนชาติ (Jurisdiction Over National) หมายถึง การที่ศาลจะรับคดีเรื่องใดไว้พิจารณา คดีนั้นจะต้องอยู่ในเขตอำนาจศาลนั้นตามกฎหมายที่ได้กำหนดเขตพื้นที่ไว้แน่นอนว่า ศาลใดมีเขตอำนาจเหนือท้องที่ใดบ้าง

2) เขตอำนาจศาลเหนือบุคคล (Jurisdiction in seam) หรือเขตอำนาจศาลเหนือทรัพย์สิน (Jurisdiction in rem) หมายถึง การที่ศาลจะรับคดีเรื่องใดไว้พิจารณา ศาลนั้นจะต้องมีอำนาจเหนือบุคคลหรือทรัพย์สินที่อยู่ในเขตศาลนั้น

3) เขตอำนาจศาลเหนือคดี (Subject Matter Jurisdiction) คำว่า “คดี” ตามความหมายทั่วไป หมายถึง เรื่องราวหรือกรณีพิพาท ดังนั้น การที่ศาลจะรับคดีเรื่องใดไว้พิจารณา ศาลนั้นจะต้องมีอำนาจพิจารณาเรื่องราวหรือกรณีพิพาทนั้น อันเป็นการพิจารณาทางด้านเนื้อหาของคดีว่าจะอยู่ในเขตอำนาจของศาลใด เช่น คดีอาญาอยู่ในเขตอำนาจศาลอาญา คดีแพ่งอยู่ในเขตอำนาจศาลแพ่ง คดีแรงงานอยู่ในเขตอำนาจของศาลแรงงาน คดีภาษีอากรอยู่ในเขตอำนาจของศาลภาษี คดีปกครองอยู่ในเขตอำนาจของศาลปกครอง เป็นต้น

ดังนั้น เขตอำนาจศาล (Jurisdiction) จึงหมายถึง ขอบเขตแห่งอำนาจตามกฎหมายที่ศาลมีในการพิจารณาพิพากษาคดี หรือการกระทำที่ศาลมีอำนาจกระทำหรือสั่งการตามกฎหมายและโดยนัยเดียวกันหากเรื่องใดที่ไม่มีกฎหมายให้อำนาจแก่ศาลที่จะกระทำหรือสั่งการเช่นนั้น ศาลก็ไม่มีอำนาจที่จะกระทำหรือสั่งการแก่ผู้ใดได้²⁴ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ หมายถึง อำนาจของศาลที่จะพิจารณาพิพากษาอรรถคดีตามตัวบทกฎหมายซึ่งได้ให้อำนาจไว้²⁵ นั่นเอง

ทั้งนี้ แม้ว่าเขตอำนาจศาลนั้นจะสามารถแยกพิจารณาได้เป็น 3 ลักษณะดังกล่าวข้างต้น แต่เขตอำนาจศาลที่ถือว่ามีความสัมพันธ์กับการพิจารณาคดีโดยระบบองค์คณะก็คือ เขตอำนาจศาลเหนือคดีหรือเขตอำนาจศาลในทางคดี (Subject Matter Jurisdiction) กล่าวคือ การกำหนดจำนวนผู้พิพากษาที่เป็นองค์คณะจะขึ้นอยู่กับว่าศาลนั้นมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีใด

²² อภิรดี ประเสริฐฤทธิ. (2548). *เขตอำนาจศาลเหนือคดีเรือโค่นกันในทางแพ่งและทางอาญา*. หน้า 55.

²³ สถิต เล็งไธสง. (ธันวาคม 2514). “อำนาจศาล.” *นิติศาสตร์* 3. หน้า 109.

²⁴ กฤตยชญ์ สิริเขต. (2543). *ศาลปกครอง คำอธิบายพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ.2542*. หน้า 35.

²⁵ สถิต เล็งไธสง เล่มเดิม. หน้า 103.

ทั้งนี้ เพื่อให้จำนวนผู้พิพากษาที่เป็นองค์คณะนั้นมีความเหมาะสมกับคดีนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในคดีอาญาซึ่งมีการดำเนินการที่กระทบต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคลเป็นอย่างมาก ศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่มีอัตราโทษสูงก็จะมีการกำหนดจำนวนผู้พิพากษาที่จะเป็นองค์คณะมากกว่า ศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่มีอัตราโทษต่ำกว่า